

Tussentijdse bespreking Groenblauwe Arbeidsmarkt (ID 114767)

t.b.v. vergadering Raad Raad d.d. 15 februari 2024 15 februari 2024

Voorlegger

-
- Aanleiding:** De SER is door de Ministeries van LNV en I&W gevraagd advies uit te brengen over de effecten van samenlopende duurzaamheidstransities op de toekomstige arbeidsmarkt in het 'groenblauwe' domein van agri (land- en tuinbouw, voedsel), water (genoeg, schoon, veilig) en natuur en leefomgeving (klimaat, biodiversiteit). Met het oog op de beoogde vaststelling in de Raad van juni, is februari een goed moment voor een tussentijdse bespreking.
- Doel nu:** De Raad informeren over de stand van zaken, maar vooral om suggesties op te halen voor mogelijke boodschappen, adviesrichtingen, onderwerpen, casuïstiek, etc. die het advies(proces) kunnen versterken.
- Beslispunten:** N.v.t.
- Stand van zaken:** Het advies kent een brede scope. De commissie Transitie en Arbeidsmarkt heeft een halfjaar de tijd genomen om tot een goede routekaart, afbakening en inhoudelijke verdieping te komen. In januari is de commissie begonnen om alle opgehaalde informatie om te zetten naar adviesrichtingen. Er ligt een aantal hoofdrichtingen, die na de Raadsvergadering nader zullen worden uitgewerkt.
- Tijdsplanning:** Voor de bespreking is 50 minuten gereserveerd; 20 minuten plenair en 30 minuten voor het gesprek aan vijf dialogotafels.
- Auteur:** Riemer Kemper, Sylvia Molenkamp, Yvonne Bernardt.

Raad

7 februari 2024

Vorbereiding dialoogtafels

t.b.v. vergadering Raad d.d. 15 februari 2024

Adviesvraag

De ministeries van LNV en I&W vragen de SER:

1. **Hoe kijkt de SER aan tegen de effecten van samenlopende transities en opgaven op de toekomstige arbeidsmarkt in het groenblauwe¹ domein?**
Waar zijn of ontstaan knelpunten op het terrein van arbeidsmarkt en scholing?
Waar liggen de kansen om voorop te lopen in een groene economie?
2. **Wat is (vertrekkend vanuit de wereld van mensen en bedrijven) nodig op het terrein van arbeidsmarkt en scholing** om enerzijds mensen en bedrijven perspectief te bieden en anderzijds om nu en in de toekomst te zorgen voor een aantrekkelijke arbeidsmarkt, waarin voldoende mensen met de juiste skills werken om de transities uit te voeren?
 - a. Wat betekent dit voor het instrumentarium van LNV en I&W op het terrein van zowel arbeidsmarkt en scholing (o.a. Groenpact, DuurzaamDoor) als de uitvoering van transitiebeleid²?
 - b. Wat kunnen sociale partners doen en hoe kunnen Rijk en sociale partners elkaar versterken?

¹ Dat bestaat uit ondernemers en werkenden in agri (land- en tuinbouw, visserij, voedselverwerking), water (veiligheid, beschikbaarheid, kwaliteit) en natuur (klimaat, biodiversiteit).

² Onder meer: programma's Landelijk Gebied, Groen in de Stad, Water en Bodem Sturend, Bodem en Ondergrond, Landbouwakkoord, Voedselagenda, Agenda Natuurinclusief.

Opgave

Ons beheer van land en water heeft ons de afgelopen eeuw zeer veel gebracht.

Bescherming tegen water, voldoende schoon drinkwater, voedselzekerheid, maar ook verdienvermogen en goede banen. Daar mogen we trots op zijn. Tegelijk is de manier waarop wij met land en water omgaan onvolhoudbaar.

De grote duurzaamheidsopgaven raken de hele economie, maar komen samen in onze omgang met bodem en water.

Ambities rond klimaatmitigatie, adaptatie en natuurherstel landen daar gestapeld bij organisaties en mensen die werken in de domeinen agri, water en natuur. Daarachter gaan gezinnen en leefgemeenschappen schuil, die zich eveneens afvragen of alle veranderingen voor hen volhoudbaar zijn.

In het groenblauwe domein lopen we tegen de harde grenzen aan van ecologie, ruimte en menskracht.

Die grenzen zijn zowel fysiek (overstromingen, droogte) als juridisch (stikstofregels, Kaderrichtlijn Water). In strijd om schaarse hulpbronnen staan belangen al snel tegenover elkaar en komen niet alleen transities in het gedrang, maar ook verdienvermogen, werkzekerheid en sociale cohesie.

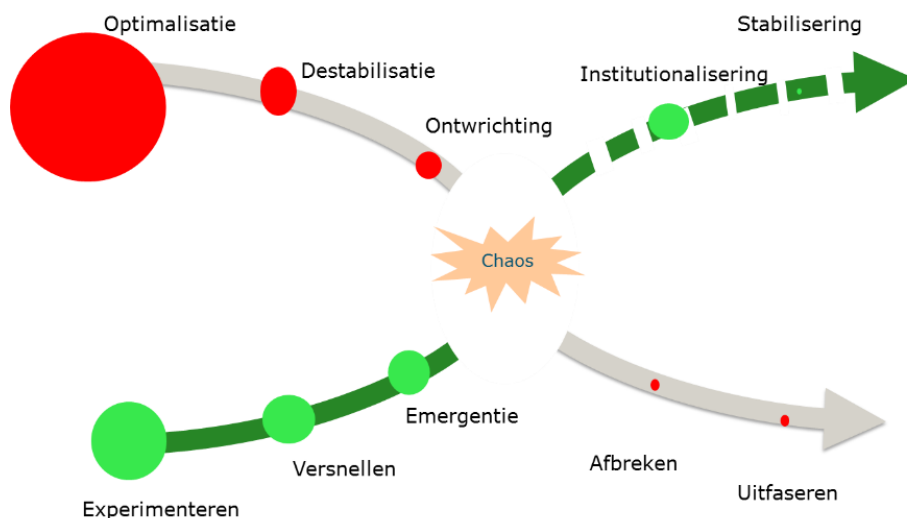
Er is ook een andere kant. Dichter op de praktijk ontstaat bij bedrijven, werkenden en kennisinstellingen volop beweging, vanuit een gedeeld belang van een gezonde bodem, voldoende schoon water en het voorkomen van wateroverlast. Er ontstaan vernieuwende samenwerkingen, vaak over bestaande sectorgrenzen heen. De omslag biedt ons kansen op het combineren van verdienvermogen en goede werkgelegenheid met het werken aan transities.

Onze internationale koppositie op het vlak van zowel water als agri geeft ons een uitstekende uitgangspositie.

Tegelijk ontstaat een toekomstbestendige arbeidsmarkt niet vanzelf. De opbouw van nieuw verdienvermogen komt nog onvoldoende tot stand. Dat is onwenselijk. Niet omvormen betekent op termijn achterlopen en uiteindelijk vastlopen. De prijs van afwachten betalen we met kostbare leertijd en leergeld.

Arbeidsmarkt en scholing vormen de sleutel om ook toekomstige generaties brede welvaart te bieden.

Transities zijn uiteindelijk mensenwerk. Dit advies begint daarom bij ondernemers en werkenden. Zij zijn al met die toekomst begonnen. De vraag is ook: hoe kunnen we de denk- en doekracht van mensen en bedrijven zo goed mogelijk aanwenden op weg naar een aantrekkelijke arbeidsmarkt met verdienvermogen én perspectief?

Dialogotafel 1 | Arbeidsmarkt (onder invloed van samenlopende transitie)

Schets hoofdlijn

- **Er is een ambitieus arbeidsmarkt- en scholingsprogramma nodig voor samenlopende transitie in het groenblauwe domein.** Een aantrekkelijke arbeidsmarkt is nodig voor maatschappelijke opgaven, maar ook voor verdienvermogen en perspectief. Een landelijke dialoog over arbeidsmarkt- en scholingsbeleid voor de samenlopende transitie ontbreekt nu. Er is meer samenhang en overzicht nodig (incl. betere arbeidsmarktinformatie).
- **Goed arbeidsmarktbeleid begint met perspectief voor de mensen die aan transitie werken.** Voor agri vormen de eerder opgestelde transitiepaden³ nog altijd een goed uitgangspunt. Zonder wenkend perspectief en begaanbare transitiepaden zullen draagvlak en beweging niet ontstaan. Bij perspectief hoort ook duidelijkheid.
- **Ook kan arbeidsmarktbeleid zich richten op versterken van nieuw verdienvermogen.** Daarbij hoort een gerichte aanpak van tekorten in beroepen die voor transitie cruciaal zijn. Het gesprek over arbeidsmigratie (condities zie SER-advies brede welvaart) kan worden gevoerd in dit licht. Arbeidsmarktbeleid kan zich ook richten op het versterken van de condities waaronder nieuw verdienvermogen kan ontstaan en groeien.
- **Nieuw verdienvermogen moet uiteraard gepaard gaan met goed geregeld werk.** Het gaat om zekerheid, ontwikkeling, goede voorwaarden en het goed opvangen van werkgelegenheidsverlies. De kansen van verduurzaming voor inclusie en diversiteit moeten sterker worden benut.

Specifieke uitdagingen arbeidsmarkt

- **Nieuwe banen.** De overstap naar een duurzame economie vraagt om extra menskracht, zowel voor een natuurinclusieve economie (hoveniers, ecologen) als in het blauwe domein (klimaatadaptatie). Daarnaast is uitvoerende menskracht nodig bij publieke organisaties. Ook extensieve landbouw is arbeidsintensiever.
- **Verbreiding van werk.** De verbondenheid van 'blauw' en 'groen' neemt toe: boeren zijn vaker ook natuurbeheerder, etc. Het wordt belangrijker elkaar te vinden en begrijpen, en er ontstaan ook nieuwe beroepen over sectorgrenzen heen. Ook wordt het werk technischer en digitaler.
- **Baanverlies.** Er zijn goede transitiepaden nodig die perspectief bieden voor wie mee kan, en goede opvang van werkgelegenheidsverlies waar dat niet kan.
- **Aansluiting vraag en aanbod.** Groene beroepen (zowel agri als natuur) hebben een 'traditioneel' imago, terwijl waterbeheer nog sterk wordt gezien als iets technisch. Ook kansen voor diversiteit en inclusie (vrouwen, stedelijke jongeren, afstand naar werk) kunnen sterker worden benut.

Vragen aan de leden van de Raad

- Herkent u de uitdagingen en lijn van betoog? Heeft u inhoudelijke toevoegingen?
- Wat vindt u de belangrijkste oproep die in het advies moet komen?
- Welke oplossingsrichtingen zou u nader willen verkennen?
- Wat kunnen sociale partners zelf doen?
- Welke (inspirerende of belemmerende) voorbeelden kent u uit uw eigen praktijk?

³ SER (2021). *Naar duurzame toekomstperspectieven voor de landbouw.*

Dialogtafel 2 | Leren en ontwikkelen (t.b.v. samenlopende transitie)

Schets hoofdlijn

- **Onderwijs en leven lang ontwikkelen (LLO) kunnen meer voorsorteren op de toekomst.** Het is vooral zaak voort te bouwen op bestaande initiatieven. Samenwerken tussen onderwijs, onderzoek en bedrijfsleven is het uitgangspunt.
- **Gerichter leren ontwikkelen kan op drie niveaus:**
 - **Micro:** door scholing en onderzoek in dienst te stellen van transitie, opgegevericht te werken in de scholen, aansluiten bij de grote duurzaamheidopgaven en bij de leefwereld van jongeren. En door LLO veel meer centraal te stellen als opgave van de onderwijsinstellingen, samen met het bedrijfsleven.
 - **Meso:** door samenwerking in regio's en sectoren te versterken. Bestaande PPS'en kunnen ook voor LLO een belangrijke rol pakken. Ook samenwerking met andere domeinen (techniek, ict, water) vergroten.
 - **Macro:** door via landelijk beleid het lerend vermogen over samenwerkingen heen te vergroten. Op innovatie gerichte samenwerkingsverbanden structureel financieren.
- **Een stevige infrastructuur voor LLO en van werk naar werk.** Er is ondersteuning nodig voor ondernemers om werk te maken van leren en ontwikkelen. Dat geldt des te meer in sectoren met veel mkb en waar het werk gaat verdwijnen of veranderen. Een goede benadering sluit aan op de opgaven van mensen en ondernemers én de infrastructuur waarvan zij al gebruik maken.

Specifieke uitdagingen leren en ontwikkelen

- Beperkte levensvatbaarheid van kleinschalige en gespecialiseerde opleidingen in het groene domein. In het mbo spelen dalende studentenaantallen en afnemende aantrekkelijkheid van de groene sector.
- In met name het 'blauwe' domein een sterk technische gerichtheid van de opleidingen, met onvoldoende beeld van de arbeidsmarktmogelijkheden van deze sector.
- Grote behoefte aan verbreding van kennis over domeinen en sectoren heen.
- LLO nog te weinig ontwikkeld, scholingsdeelname in landbouwsector beduidend lager dan in andere sectoren. Een deel van de werkenden kan de ontwikkelingen onvoldoende bijbenen.

Vragen aan de leden van de Raad

- Herkent u de uitdagingen en lijn van betoog? Heeft u inhoudelijke toevoegingen?
- Wat vindt u de belangrijkste oproep die in het advies moet komen?
- Welke oplossingsrichtingen zou u nader willen verkennen?
- Wat kunnen sociale partners zelf doen?
- Welke (goede of belemmerende) voorbeelden kent u uit uw eigen praktijk die kunnen bijdragen aan oplossingsrichtingen?

Dialogotafel 3 | Innoveren (t.b.v. samenlopende transitie)

Schets hoofdlijn

- **Meer samenhang en richting in innovatiebeleid** op basis van keuzes waar we naartoe willen met natuur, landbouw, water en voedsel, zodat het beleid ook **ruimte biedt voor fundamenteel andere perspectieven** dan de huidige werkwijze en structuren.
- **Innovatieaanpak die start bij de mensen, niet bij de techniek.** Het laten landen van innovaties en de bruikbaarheid in de praktijk (meenemen van werknemers) is minstens zo belangrijk als het ontwikkelen van de techniek. Brede inbedding is nodig, naast technologisch ook economisch, bestuurlijk, juridisch, sociaal cultureel.
- **Regelruimte en tijd** voor experimenteren en innoveren. Dit kan gaan om versterking van onderzoek financiering, meer structurele financiering van samenwerkingsverbanden, maar ook om flexibiliteit bij vergunningverlening, afdekken van innovatierisico's, ruimere financieringsmogelijkheden.
- Een meer **open innovatieagenda** waarbij ook kleinere bedrijven kansen krijgen om bijvoorbeeld mee te dingen bij aanbestedingstrajecten. Denk ook aan ruimte voor maatschappelijke initiatieven en co-creatie waarbij bedrijven, onderzoekers, maatschappelijke organisaties en burgers samenwerken.

Specifieke uitdagingen bij innovatie

- De grote onzekerheid over onder meer toekomstig beleid, geopolitieke ontwikkelingen, toekomstige verdienmodellen, zorgen ervoor dat bedrijven afwachten met investeren en innoveren, terwijl dit juist zo hard nodig is vanuit ecologisch, economisch en sociaal perspectief.
- Er zijn veel kleinschalige initiatieven en experimenten, maar te vaak met tijdelijke financiering en met onvoldoende structurele ruimte en tijd om door te ontwikkelen en daadwerkelijk toegevoegde waarde te bieden en bijvoorbeeld echt tot arbeidsbesparing te leiden.
- De innovatie in agri, food en watersectoren is nog teveel technologie-gedreven en houdt onvoldoende rekening met de mensen die het werk moeten doen.

Vragen aan de leden van de Raad

- Herkent u de uitdagingen en lijn van betoog? Heeft u inhoudelijke toevoegingen?
- Wat vindt u de belangrijkste oproep die in het advies moet komen?
- Welke oplossingsrichtingen zou u nader willen verkennen?
- Wat kunnen sociale partners zelf doen?
- Welke (goede of belemmerende) voorbeelden kent u uit uw eigen praktijk die kunnen bijdragen aan oplossingsrichtingen?

Dialogotafel 4 | Beleid (t.b.v. samenlopende transitities)

De combinatie van onzekerheid, het aantal én de complexiteit van de transitie opgaven, plus het ontbreken van een (overkoepelende) langetermijnvisie en bijbehorend beleid heeft een verlamrend effect op ondernemers in het groen en blauwe domein, en daarmee ook op de samenhangende opgaven van agri, water en natuurbeheer. Er is grote behoefte aan (her)waardering en een wenkend en richtinggevend perspectief. Hoe geven we daar richting aan? En hoe ondersteunen we dat met goed arbeidsmarkt- en scholingsbeleid?

Schets hoofdlijn

- **Beschouw duurzaamheidstransities als sociaaleconomische transitities en zet de mens centraal** De vraag is niet alleen hoe opgaven zijn te realiseren. Maar juist ook: hoe kunnen we het met zijn allen zo organiseren, dat we de denk- en doekracht van mensen en bedrijven zo goed mogelijk aanwenden?
- **De arbeidsmarkt verdient een centrale plek in transitiebeleid.** Transities worden nu vaak los van elkaar opgepakt, vaak door verschillende ministeries, en komen gestapeld bij ondernemers en werkenden terecht. Dat is onwenselijk, zeker in het licht van aanhoudende krapte.
- **Zonder bredewelvaartsvisie** op het toekomstige werken en ondernemen in groene en blauwe sectoren en leven in een groene samenleving **ontbreekt een waardevol ankerpunt** om transities beter te kunnen verbinden, én voor gericht economisch en arbeidsmarktbeleid.
- **Beleid moet betrouwbaar, consistent en samenhangend zijn.** Eén op de vier boeren vindt de kortetermijnvisie van de overheid de grootste bedreiging voor het bedrijf. Zonder voorspelbaar beleid kunnen werkgevers en werknemers, maar ook scholen, investeerders en anderen geen (verre) toekomstplannen maken.

Enkele specifieke uitdagingen

- Transitiebeleid is verspreid over duurzaamheidsopgaven en ministeries.
- De valkuil mbt duurzaamheidstransities is dat vaak wordt geredeneerd vanuit de opgave naar ondernemers en mensen i.p.v. andersom.
- Het vergt tevens vernieuwing van beleidsinstrumenten; instrumenten waarbij de maatschappelijke inbedding van bv innovatie centraal staat.
- Er is een grote roep om regelruimte en regeltijd; denk aan flexibiliteit om (hybride) te leren, te experimenteren en te innoveren binnen de gestelde kaders van de langetermijnvisie.
- Het organiseren van voldoende draagvlak en draagkracht voor de maatschappelijke impact van transitities

Vragen aan de leden van de Raad

- Herkent u de uitdagingen en lijn van betoog? Heeft u inhoudelijke toevoegingen?
- Wat vindt u de belangrijkste oproep die in het advies moet komen?
- Welke oplossingsrichtingen zou u nader willen verkennen?
- Wat kunnen sociale partners zelf doen?
- Welke (goede of belemmerende) voorbeelden kent u uit uw eigen praktijk die kunnen bijdragen aan oplossingsrichtingen?

Dialogotafel 5 | Samenwerken (t.b.v. samenlopende transitie)

Schets hoofdlijn

- **Transities zijn wicked problems:** veelkoppige en onvoorspelbare vraagstukken met vele belanghebbenden. Omdat de gewenste oplossing maar tot op zekere hoogte aanstuurbaar is, gaat het er vooral om condities te creëren waarbinnen vernieuwende samenwerkingen en oplossingen kunnen ontstaan.
- **Het stimuleren van kennisontwikkeling en uitvoeringskracht in regio's en sectoren is cruciaal.** Hoewel individuele ondernemers en werkenden zelf zinvolle stappen kunnen zetten, is uiteindelijk ketenvernieuwing nodig. Ook zijn mogelijkheden sterk regionaal gekleurd door ecologische opgaven, maar ook de samenstelling van de economie en beroepsbevolking. De SER pleit voor een pragmatische aanpak, die het goede dat al gebeurt verbindt en versterkt.
- **Regionaal en sectoraal gebeurt veel, maar nog te zeer los van elkaar.** Niet altijd is duidelijk wáár besluitvorming plaatsvindt en of inspanningen optellen. Ook is er nog te weinig lerend vermogen over samenwerkingen heen. Meer krachtenbundeling is gewenst vanwege de opgaven, maar ook vanwege schaarse menskracht.
- **Een goede infrastructuur voor LLO en van-werk-naar-werkbegeleiding** zijn belangrijke basiscondities voor het ontstaan van samenwerking en innovatie.

Specifieke uitdagingen samenwerken

- Onderzoek en onderwijs kunnen beter aansluiten bij de maatschappelijke en praktische uitdagingen van bedrijven en werkenden.
- Er zijn goede (en zelfs 'high impact') publiek-private samenwerkingen, maar nog te weinig lerend vermogen over die samenwerkingen heen. Ook raken bedrijven in de veelheid van PPS'en soms de weg kwijt.
- De focus ligt nog te veel op technische kennisontwikkeling, terwijl innovatie juist ook gaat om het in samenhang ontwikkelen van techniek, mensen en werkprocessen. Technische en sociale innovatie moeten hand in hand gaan.
- O&O-fondsen zijn niet altijd goed aangesloten op PPS'en en andersom.

Vragen aan de leden van de Raad

- Herkent u de uitdagingen en lijn van betoog? Heeft u inhoudelijke toevoegingen?
- Wat vindt u de belangrijkste oproep die in het advies moet komen?
- Welke oplossingsrichtingen zou u nader willen verkennen?
- Wat kunnen sociale partners zelf doen?
- Welke (goede of belemmerende) voorbeelden kent u uit uw eigen praktijk die kunnen bijdragen aan oplossingsrichtingen?